Univerzita Karlova v Praze

Filozofická fakulta

Ústav románských studií

Bakalářská práce

Alžběta Korecká

Refexe tvorby Patricka Chamoiseaua optikou Frantze Fanona

Reflections on Patrick Chamoiseau's work through the lens of Frantz Fanon

Praha, 2022

Vedoucí práce: Mgr. Míla Janišová

Poděkování

Na tomto místě bych chtěla poděkovat Mgr. Míle Janišové za cenné rady, inspirativní diskuze, za pohotové a důsledné opravy, profesionální a individuální přístup během vedení této bakalářské práce. Nemenší dík patří mým nejbližším.

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem bakalářskou práci vypracovala samostatně, že jsem řádně citovala všechny použité prameny a literaturu a že práce nebyla využita v rámci jiného vysokoškolského studia či k získání jiného nebo stejného titulu.

V Praze, dne

Alžběta Korecká

Klíčová slova

Frantz Fanon, Patrick Chamoiseau, frankofonní antilská literatura, Martinik, kolonialismus, kreolština, kulturní identita

Key words

Frantz Fanon, Patrick Chamoiseau, Francophone Antillean literature, Martinique, colonialism, Creole, cultural identity

Abstrakt

Tato bakalářská práce se zabývá rozborem sociopolitických jevů, které jsou důsledkem koloniální minulosti ve francouzském zámořském departementu Martinik. K demonstraci těchto jevů používám knihu antilského autora Patricka Chamoiseaua *Solibo Ohromný*. Jednotlivé prvky, které jsou charakteristické pro společnosti, které byly pod koloniální správou Francie, jsou popsány v knize staršího autora původem z Martiniku Frantze Fanona *Černá kůže, bílé masky*. V prvních kapitolách se zaměřuji hlavně na francouzský jazyk jakožto primární nástroj koloniální nadvlády. Poté analyzuji další oblasti (administrativa, školství, policie), ve kterých se systém založený na dominanci propsal do společenského uspořádání. Jednotlivé Fanonovy teze (týkající se komplexu méněcennosti) aplikuji na úryvky z Chamoiseauovy knihy. Na konci práce se zaměřuji na vymezování identity, což je pro oba autory klíčovým tématem.

Abstract

This bachelor's thesis deals with the analysis of sociopolitical phenomena that are a consequence of the colonial past in the French overseas department of Martinique. I use the Antillean author Patrick Chamoiseau's book *Solibo Magnificent* to demonstrate these phenomena. Individual elements that are characteristic for societies that were under the colonial administration of France are described in the book of the older author from Martinique, Frantz Fanon: *Black Skin, White Masks*. In the first chapters, I focus mainly on the French language as the primary instrument of colonial rule. Then I analyze other areas (administration, education, police) in which a system based on dominance has infiltrated the social order. I apply Fanon's individual theses (relating to the inferiority complex) to excerpts from Chamoiseau's book. At the end of the work, I focus on the definition of identity, which is a key topic for both authors.

Obsah

1. Úvod 7
2. Kulturní a jazykové prostředí Martiniku podle Chamoiseaua 9
2.1. Chamoiseauova kreolizace 9
2.2. Kreolština na Martiniku 10
2.3. Problém orální historie 10
3. Teorie Fanona a Chamoiseaua 15
3.1. Eurocentrický narativ 16
4. Jazyk 19
4.1. Formování vztahu k oběma jazykům 19
4.2. Role kreolštiny 21
4.3. Chamoiseauovo specifické pojetí jazyka 22
4.4. Chamoiseauův jazyk 22
4.5. Síla jazyka 24
4.6. Špatné používání francouzštiny 26
4.7. Jazyk Chamoiseauových postav 27
5. Chamoiseau optikou Fanona: praktické srovnání 30
5.1. Koloniální systém v administrativě 30
5.2. Černá žena a bílý muž 31
5.3. Touha podobat se dominantnímu 33
5.4 Nové pojetí identity 35
6. Závěr 37
Resumé 39
7. Bibliografie 40

1. Úvod

Tato bakalářská práce má za cíl dokázat platnost určitých tezí Frantze Fanona, které byly popsány v jeho knize *Černá kůže, bílé masky.* Jedná se o dílo, které vyšlo roku 1952 a shrnuje tak situaci druhé poloviny 40. let, kdy dochází k dekolonizaci Martiniku. Fanon ve svých úvahách vychází ze svých vlastních zkušeností (či zkušeností svých přátel), které posbíral během svých studií ve Francii. Kniha je pro mou práci důležitá hlavně proto, že v ní Fanon popisuje, jakými prostředky kolonialismus zapříčinil komplex méněcennosti u Antilanů. Celá jeho argumentace je založená na vztahu mezi bílými a černými muži, z kterého vyplývají kvůli kolonialismu určité postoje. Popisuje, jakým způsobem dochází k tomu, že se Evropani cítí být nadřazení a naopak Antilani (či Afričani) mají potřebu se přiblížit jejich postavení. Dle Fanona tak vzniká určitá hierarchie, v níž jsou na vrcholu Evropani a až pod nimi Antilani. Jeho perspektiva vychází z binárního vidění světa, který určuje vztah kolonizátora a kolonizovaného a poté také centra a periferie.

V 80. letech 20. století vychází kniha martinického spisovatele Patricka Chamoiseaua *Solibo Ohromný.* Tento martinický autor je specifický svým přístupem k historii – ať už té antilské, která je poznamenána otrockou minulostí, či evropské, která prosadila svůj pohled či postoj ve svých koloniálních panstvích a pozměnila způsob života jednotlivých osob na těchto územích. Tuto Chmoiseauvu knihu jsem vybrala kvůli tomu, že stejně jako u Fanona nese určité autobiografické prvky, zároveň je zde patrný kontrast mezi antilskou a francouzskou tradicí.

Abych dokázala platnost některých tvrzení z knihy *Černá kůže, bílé masky*, rozhodla jsem se využít román, jehož autor pochází z Martiniku stejně jako Frantz Fanon. Ve své praktické části se snažím aplikovat některé Fanonovy teze na román Patricka Chamoiseaua *Solibo Ohromný.* Předpokládám, že se určité sociální uspořádání z dob kolonialismu přeneslo do společenských struktur postkoloniálního Martiniku. Výraznou sférou, kde můžeme pozorovat prvky Fanonových tvrzení, je jazyk. Jedna z mých kapitol se tedy věnuje této problematice. Snažím se zde demonstrovat, jak se koloniální systém podepsal na smýšlení a chování obyvatel bývalých koloniálních území, jak se projevuje skrze jejich jazyk. Francouzštinu totiž jakožto jazyk nadvlády používají určité profese v konkrétních doménách, a využívají ji jako prostředek k dominanci. Stejně jak to popisuje Frantz Fanon v první kapitole *Černoch a jazyk.* Mé další kapitoly pak čerpají z dalších oddílů Fanonova díla.

V prvních částech kapitol nejprve vysvětluji, v čem spočívají Fanonovy výroky, poté na jednotlivých úryvcích z Chamoiseauovy knihy demonstruji jejich platnost.

Neméně podstatnou částí Fanonových úvah je také otázka identity, ke které se vztahuje i Patrick Chamoiseau skrze všechna svá díla. Této problematice, která je v karibském prostředí stále palčivá, se věnuji v závěrečné kapitole své bakalářské práce.

Může se zdát, že kolonialismus již nijak neovlivňuje smýšlení obyvatel bývalých kolonií. Má bakalářská práce má za cíl dokázat, že určitá nastavení, která byla platná v době dekolonizace, přetrvala minimálně do konce 20. století. Navíc ještě pracuji s předpokladem, že se sociální systém založený na interakci Antilanů s Francouzi přenesl do martinického prostředí. Osvětluji, jakým způsobem k tomu došlo a jaké jiné podoby systém převzal.

2. Kulturní a jazykové prostředí Martiniku podle Chamoiseaua

Nejdříve bych ráda představila specifické prostředí Martiniku, hlavně charakteristický způsob, kterým se Chamoiseau k tomuto místu vztahuje.

2.1. Chamoiseauova kreolizace

Inovativní přístup Chamoiseaua spočívá v uchopení martinické kulturní a jazykové sféry, která je v karibském prostředí dosti specifická. Vychází z fenoménu kreolizace, který nabízí způsob, jak pochopit antilskou identitu.

Dle Édouarda Glissanta[1] je kreolizace promísení nejen mezi individui, ale hlavně nepředvídatelné a neočekávatelné smíšení kultur, které mají na daném území určitý dosah, díky specifickému geografickému a historickému rozpoložení. Nejedná se o ledabylé promíchání, ale o budování specificky rozdílných elementů, které nejsou vystavěny na hierarchizaci. Podle Chamoiseaua bylo míšení kultur vždy záležitostí hierarchizace dle ras a s tím spojenou devalorizací jistých elementů. Na rozdíl od toho je základnou pro kreolizaci odlišnost, která spočívá na rozdílných jedincích, ale nezohledňuje jejich původ, nezakládá se na seřazování míšenců, pouze konstatuje obohacování kultury na základě mnoha rozdílných prvků. Vyhýbá se tak věčně se opakující úzkosti míšenců bojujících se strachem, že jsou černí, a proto nejsou akceptováni, nebo naopak že jsou přijati, protože jsou míšenci a nejsou „jen černí“. (Glissant, Chamoiseau, 2009, 27–28). Martiničani cítí sounáležitost právě díky prostoru, který sdílí nejenom s francouzskou kulturou, ale hlavně také s ostatními kreoly karibské oblasti. Chamoiseau vidí v setkání těchto několika rozdílných kultur výhodu – v prostředí kreolizace najdeme několik pojetí světa, několik imaginací. Díky vzájemné interakci s ostatními kulturami se stávají komplexnějšími z hlediska rozmanitosti. Chamoiseau v rozhovoru s Maeve McCusker uvádí, že pokud vezmeme jakýkoliv text z oblasti (ve španělštině, angličtině, kreolštině, francouzštině…), najdeme stejný strukturální vztah k realitě. Geografické sblížení tvoří jeden jediný Karibik, i přestože z geograficko-politické perspektivy staré koloniální rozdělení stále existuje. Jejich snahou ale má být přeformulování

[1] Édouard Glissant se stejně jako Chamoiseau snaží najít cestu, jak přejít od tradiční orální literatury k literatuře psané a jak se zorientovat v kreolském prostředí. S Patrickem Chamoiseauem spolupracoval na mnoha esejích, mezi kterými mohu jmenovat například: *La créolisation et la persistence de l'esprit colonial*.

starých problémů kolonialismu tím, že se budou zabývat jejich jazykem a kulturou, která je opakem bývalých kolonizátorů. (McCusker, 2008, 79)

Oproti Fanonovi, který řeší proces neúspěšné asimilace Antilanů a jiných etnik ve Francii, Chamoiseau jde cestou smíření a přizpůsobení. Z jeho pohledu se Martiničani setkávají s několika odlišnými kulturami a pojetími světa, což je následně formuje. V tomto střetu se mají najít v procesu kreolizace – vlastně si vybírají určité prvky přítomných kultur, které přijímají za své a dělají z nich své kulturní dědictví. Nejsou tedy konformní s historií a kulturou bývalých kolonizátorů, stávají se svébytnými jedinci nepodléhajícími standardizaci. Jsou tedy způsobilejší k životu s komplexní diverzitou obyvatel a v tom tkví jejich jedinečnost.

2.2. Kreolština na Martiniku

Antily jsou dvojjazyčné (vedle francouzštiny je zde kreolština, která je běžně využívaným jazykem – výuka ve školách však probíhá ve francouzštině, kterou pak místní ovládají na úrovni svého rodného jazyka) a jako ostatní frankofonní spisovatelé je i Chamoiseau postaven před rozhodnutí, jakým jazykem bude svá díla psát. Rozhodnutí se také odvíjí od zastaralé politické koncepce světa, která rozdělovala frankofonní svět na periferii a centrum. Je to právě centrum (kontinentální Francie), které rozhoduje o vydávaných knihách, kde se nachází uznávaná nakladatelství, kde žijí významní kritici, podle nichž se udělují literární ceny. Zároveň jakožto autor z periferie musí předem počítat s nálepkou nefrancouzského autora. Současně se ve Francii objevuje snaha bránit své vlastní kulturní dědictví, do kterého autoři z periferie nepatří. Chamoiseauovi se podařilo tuto propast překonat roku 1992, kdy obdržel Goncourtovu cenu za román *Texaco*. Stále se ovšem zabývá vzájemným působením jazyka, kultury a literatury. Přestože byl francouzský jazyk původně Martiničanům vnucován coby mocenský nástroj nadvlády, postupně se stal součástí kultury a mohl tak obohatit již tak smíšenou civilizaci. (Fučíková, 2020, 109–110)

2.3. Problém orální historie

Důležitým Chamoiseauvým motivem protkávajícím mnoho jeho knih a jedním z ústředních témat *Soliba ohromného* je martinická orální tradice. Kvůli kolonizaci a z ní plynoucího potlačování jiných myšlenkových schémat než těch evropských, se na Martiniku

orální historie neuznávala jako oficiální diskurz – vzkvétala pouze v nižších společenských vrstvách, kolonizátoři jí nepřikládali žádnou důležitost.

Historie je, hlavně kvůli přetrvávajícímu hledání vlastní identity, velkým tématem pro mnoho karibských autorů – jako například již zmiňovaný autor Édouard Glissant, či Maryse Condé. Na základě hledání odpovědí na otázky spojené s otrokářstvím, kolonialismem a rasismem se snaží vysvětlit okolnosti, které přivedly karibské společnosti do dnešní situace. Dějiny napsané koloniálními mocnostmi nejsou dostačující, tím spíš, že opomíjí pohled předků místních obyvatel. Jednou z možností, jak se vypořádat s evropským vyhraněným postojem, je vytvořit narativ naprosto opačného rázu. Transformovat jednohlasný, chronologický, faktografický text napsaný kolonizátory v polyfonický projev vyjádřený větším množstvím lidí. Tato karibská verze spočívající v transkripci orální historie může vyvolat pocit, že se jedná o relativní koncept a absolutní historická pravda neexistuje – nicméně to není pro antilskou kulturu a hledání identity Antilanů důležité, hlavní je vymanit se z přetrvávajícího koloniálního odkazu. (Maisier, 2011, 52–54)

Snahou Chamoiseaua je uchopit dějiny jinak, aby pouze nekopírovaly evropský narativ. Ztvárňuje kapitoly dějin Martiniku (které jsou neodmyslitelně spjaty s otrockou minulostí) mytologickým pohledem. Jde mu hlavně o předání a interpretaci kreolské kultury a dějin, jež nebude napodobovat a popisovat historické události náležící Francii. Ze Chamoiseauova pohledu má jeho rodné prostředí svou vlastní historii a identitu. Stejně jako Édouard Glissant volá po: *„posunu od centristicky pojatých dějin s velkým počátečním D (francouzsky Histoire) k autentičtější koncepci „menších“ dějin jednotlivých periferních zemí (francouzsky histoires)“* (Fučíková, 2020, 119). Oba autoři odmítají univerzální pojetí frankofonního světa. Tuto jednotvárnost chtějí překonat skrze různé vypravěče pocházející z jejich prostředí (ať už je jejich jazyk jakýkoliv), což je základem Chamoiseauovy obrazotvornosti. Jeho vztah k dějinám je mnohoznačný, estetický, smyslový a imaginativní. (Fučíková, 2020, 119–120)

Chamoiseau má ve své knize *Solibo Ohromný* specifickou autobiografickou roli. V příběhu ztělesňuje sám sebe – spisovatele, a tím na sebe bere zodpovědnost zapisovat tradici orality.

Kdo zabil Soliba? Jako prvního vyslýchali spisovatele s podivným jménem. Mluvil dlouho tempem negrů v průšvihu a potil se jako oni. Ne, není spisovatel, je zapisovač slov, tím se všecko mění, pane inspektore, spisovatel je z jiného světa, on přemýšlí, zpracovává nebo zkoumá, zatímco zapisovač slov prostě odmítá smrt – smrt orálnosti, on shromažďuje a předává. (Chamoiseau, 1993, 128)

Je důležité poznamenat, že Chamoiseau zde označuje svou postavu (nesoucí určité autobiografické prvky) za zapisovače slov, nikoliv spisovatele. Rozdíl v těchto dvou označeních je pro pochopení Chamoiseauovy perspektivy klíčový. Spisovatele charakterizuje jako někoho, kdo mimo zapisování svých příběhů a myšlenek analyzuje jednotlivosti, které tím přetváří a produkuje novou realitu. Navíc je *z jiného světa*, a to takového, kde nemá orální historie místo. Spisovatel tedy v našem úryvku představuje obecně uznávanou eurocentrickou historii (o tom viz níže), zatímco zapisovač slov zosobňuje tradici orální. Na rozdíl od spisovatele totiž pouze pozoruje, shromažďuje a předává. Jeho funkce je v Chamoiseauových očích mnohem podstatnější. Je pro něj nositelem opravdových příběhů. Proto před sebou samým roli spisovatele shazuje, je si vědom, že to není správná cesta. Ale právě tím, že vyzdvihuje roli zapisování, předává čtenáři zprávu o tom, jak moc je pro zdejší obyvatele slovesnost důležitá. Druhým aspektem je jeho identifikace s ostatními podezřelými (*mluvil dlouho tempem negrů v průšvihu)*, kterou dodává příběhu na autenticitě. Tím, že sám sebe označuje za „*negra*“, odmítá ztotožnění se s policisty, potažmo odmítá celé společenské uspořádání založené na profesním postavení.

Ale psát? Jak zapsat Solibovo vyprávění? Když jsem znovu procházel své poznámky z doby, kdy jsem za ním chodil po tržišti, pochopil jsem, že zapisovat orálnost je zrada: ztrácí se přitom vypravěčova intonace, miminka, gestikulace. Jevilo se mi to jako nemyslitelné tím spíš, že Solibo tomu nebyl nakloněn, jak jsem dobře věděl. Ale já jsem si říkal „zapisovač slov“, nicotný sběratel prchavých věcí, neuchopitelných jako průvan v katedrále. (Chamoiseau, 1993, 169)

Na konci románu zjistí, že jeho snaha zapisovat slova je marná. Ačkoliv má snahu, aby se neztratily jednotlivé osobní zážitky, uznává, že se nikdy nemůže jednat o přesný záznam prožitých událostí – v psané formě jsou nevyjádřitelné. Nikdy totiž nenahradí jedinečnost orálnosti, která nyní se Solibovou smrtí zaniká. Zapisovat orálnost nedává smysl, je to prakticky nemožné. Kromě toho postava Soliba neuznává zapisování, což Chamoiseauova postava zcela respektuje a svou roli zapisovače slov shazuje.

Setkával jsem se se svými druhy, kteří vyvázli z toho zločinného zadržení a společně s nimi jsem se snažil uspořádat to slovní listoví vypravěčovy noci, ale nedělal jsem si poznámky a spoléhal se jen na svou paměť. (Chamoiseau, 1993, 169)

Navíc spoléhat se na paměť není příliš bezpečné. Dost se toho zapomene, něco se zanedbá a nepředá dalším generacím, ale jak už jsem psala výše – v oralitě nejde o precizní vyjádření historických událostí, což může být možná pro nás Evropany naprosto nepochopitelné. Z našeho úhlu pohledu se dá říct, že co není na papíře, jako kdyby nebylo –

můžeme dokonce eurocentrickým pohledem tvrdit, že národy nezaznamenávající svou historii písemně kvůli tomu žádnou historii nemají. Proto je pro Chamoiseaua důležité představit světu jiný náhled na svět.

Zajímavá je v Solibovi symbolika postav. Pro mě Solibo představuje tradici orální historie. Během románu se ostatní snaží přijít na to, jak Solibo umřel, což může být paralela k právě umírající martinické orální historii. Hledají se tak důvody, proč už tradice nepřetrvává. Další symbol vymírajícího zvyku je Kongo, který také v průběhu nešťastně umře. Představuje posledního člověka na ostrově, který umí vyrobit „manioková struhadla“ (což má být specifický nástroj pro místní Martiničany). Nakonec je tu postava Chamoiseaua, který celou dobu zdůrazňuje, že není spisovatel, ale „zapisovač slov“, jeho práce není vymýšlet příběhy, ale pouze vytvářet transkripci okolních událostí. V postavě Chamoiseaua vidím alespoň kapku naděje na konci příběhu, že alespoň on se snaží vymírající zvyklosti zachránit. Tak balancuje na pomezí mluveného slova a psané literatury.

Hned na začátku knihy je čtenář konfrontován se seznamem svědků, který vzniká na základě jejich vyslýchání. Od počátku můžeme vidět rozpor mezi tím, co Martiničani říkají a tím, co je uznáno oficiálním administrativním orgánem. Od počátku je čtenář postaven před problematiku místní orality. Ačkoliv svědkové smrti Soliba o sobě říkají určité informace, jejich výpověď je v psané formě pozměněna, protože je považována za neplatnou.

– Eloi *Apollon,* řečený Násoska; říká, že ke krik-krakový bubeník, ale ve skutečnosti je bez zaměstnání a bez stálého bydliště.

– Řečený *Dlouhé zvíře* (šetření o rodinném stavu tohoto individua je v běhu); říká, že je rybář, ale ve skutečnosti je zcela určitě bez zaměstnání, bytem v Texacu u kašny.

– Patrick *Chamoiseau*, řečený Chamzibié nebo Chamík; říká, že je zapisovač slov, ve skutečnosti však je bez zaměstnání, bytem ulice François Arago č. 90.

– Bateau *Français*, řečený Kongo, výrobce struhátek na maniok (?), pravděpodobně bez zaměstnání, bytem ve čtvrti LaBelfort, Lamentin.

(Chamoiseau, 1993, str 24)

Ačkoliv postavy ve svých výpovědích jasně sdělili svá povolání, komisaři v protokolu napíší, že jsou bez zaměstnání. Je to rozkol mezi dvěma vrstvami, kdy strážníci s jejich postavením mají určitou představu, jak má vypadat profese a jakmile nějaké zaměstnání neodpovídá tomuto obrazu, nejsou s to to pochopit, a proto pozmění realitu. Jednak je to

problém jejich iluze o vyšším společenském postavení, kdy z jejich pozice je možné upravovat skutečnost. Zadruhé jde o nepřesnost orality, která je z podstaty nezachytitelná (jak jsem již psala výše), protože ve chvíli, kdy ji chceme zapsat, nutí nás to k analýze, a tedy k určitému pozměňování.

3. Teorie Fanona a Chamoiseaua

Ačkoliv Chamoiseau a Fanon nepíší ve stejné době, rozděluje je víc než třicet let, přece jen oba odkazují na společensko-politické procesy spojené s kolonialismem. Fanon se svou knihou *Černá kůže, bílé masky* nastupuje v průběhu dekolonizace, zatímco Chamoiseau se tou dobou teprve narodil a začíná psát až v druhé polovině 80. let. Je tedy zřejmé, že se společenské struktury určitým směrem proměnily, a to vlivem odlišných přístupů, ideologií či historických událostí. Ukazuje se však, že jádro (postkoloniální) problematiky zůstává stejné, pouze se restrukturalizovalo a tím změnilo podobu.

Přístupy autorů jsou odlišné hlavně tím, čemu přikládají největší hodnotu. Fanon poukazuje na nemožnost asimilace Antilanů, naopak Chamoiseau se ve své době nesnaží různými způsoby přijít na to, jak zapadnout mezi bílé Evropany, či dokonce jak se přizpůsobit jejich tempu života. Odlišnost Antilanů vnímá jako přednost a na tom staví své chápání antilské identity. Oba autoři jsou si dobře vědomi otrocké minulosti Martiničanů – tento motiv je propleten v mnoha Chamoiseauvých románech a u Fanona představuje středobod jeho reflexí. Ač si je Chamoiseau vědom kolektivního historického povědomí o otrocké minulosti, které podle obou autorů formuje vnímání světa a z něj vyplývající společenské uspořádání, které v pozdější době už spadá spíše do oblasti nevědomí, chce tuto nevědomou empirii zvědomit a udělat z ní zkušenost, od které by se mohly odvíjet přístupy ke kolonialistické minulosti. Není třeba, aby se bílí Evropané donekonečna káli a černí se cítili být dotčení, jde o to, aby se obě strany s touto skutečností smířili a přijali ji za svou. Smíření nastává, když dotyční pochopí a porozumí tomu, co se stalo – touto cestou se pak tato nepříjemná realita zakotví v kolektivní představivosti. Pro Fanona je ale v jeho době tento obraz kolektivního vědomí o minulosti stále živý – ve Francii je obklopen lidmi, kteří mají následující zkušenost: „*Když mě mají rádi, říkají, že to i přes mou barvu pleti. Když mě nenávidí, dodávají, že nikoliv kvůli mé barvě pleti…“* (Fanon, 2011, 115) Za Fanonova života není prostor na smiřování se s otrockou minulostí. Tehdy se totiž metropolitní Francouzi setkávají s pro ně úplně novou realitou – setkávají se s černochy, kteří se označují za Francouze. Reflexe kruté koloniální minulosti pro ně tedy není vůbec na pořadu dne, protože pro ně je to společensky nový problém.

Společenská struktura Martiniku se odvíjí od postavení francouzštiny v různých doménách. Tím, že byl Martinik pod koloniální správou Francie, francouzský jazyk se stal prostředkem nadvlády. Tímto se koloniální systém vepsal do společenského uspořádání, kde

byli původně na vrcholu Evropani, kteří figurovali ve správě ostrova. Nyní, ač úřady už nezastávají bílí Evropané, jistá forma nadřazenosti v úředních profesích stále přetrvává. Nejdůležitější roli francouzština hrála (a dodnes hraje) ve třech hlavních odvětvích, a to ve školství, u policie a ve státní správě. Co se týče školství na Martiniku, děti byly nucené používat ve škole výhradně francouzštinu, ačkoliv to byla právě kreolština, která jim poskytovala útočiště (o tom viz níže). V policejní sféře byla francouzština prostředkem k jisté formě útlaku – policie nutila občany, kteří neuměli francouzsky vůbec či velmi špatně, do výslechů v tomto jazyce. Tento způsob nadvlády je výborně vyobrazen právě v Chamoiseauvě knize *Solibo Ohromný*. Vyslýchaní jsou tak vystaveni ponižování ze strany policie (o tom viz níže). Poslední oblastí, kde se výrazně projevuje převaha profesně výše postavených, je státní správa. Sociální a ekonomický systém země se proměnil z ekonomiky založené na otrokářském systému v ekonomiku závislou na Francii, tudíž země nikdy nenašla svou ekonomickou autonomii. (Viard, 2016, 155–161). A právě Frantz Fanon tvrdí, že ekonomická a sociální situace je příčinou vzniku komplexů méněcennosti. (Nagy-Zekmi, 2007, 131)

V jednotlivých aspektech sice stále panuje nadvláda a existuje jistá společenská hierarchie, nicméně Chamoiseau tento společenský žebříček ilustruje prostřednictvím humoru. (Viard, 2016, 155–161) Narozdíl od Fanona se již neobtěžuje s obviňováním okolností, které k této situaci vedly, ani není nad stavem věcí rozhořčen.

3.1. Eurocentrický narativ

Fanon hned v úvodu podotýká, že jeho kniha *Černá kůže, bílé masky* je adresována hlavně Francouzům z metropole (kteří přicházejí ve Francii do kontaktu s Antilany a jinými etniky a nějak se k této situaci vztahují). Podotýká, že je přesvědčen, že ti, kterých se to opravdu týká, jeho knihu ani neotevřou a nad svým postojem se nepozastaví. I přesto, že je Chamoiseau hrdým zastáncem kreolizace a kreolštinou se nechává ve svých dílech silně ovlivňovat, píše své knihy taktéž ve francouzštině. Jeho adresátem jsou totiž (stejně jako u Fanona) Francouzi, kterým chce rozmanitou antilskou kulturu představit. Oba postoje a úmysly autorů vycházejí ze zakořeněného eurocentrického narativu. Fanon je často označován jako první autor postkoloniálních teorií a Chamoiseau je přesvědčen, že koloniální vidění světa na určité bázi stále přetrvává. Převládá představa, že Západ byl ve světě určující – určoval historické vědomí, reflektoval jednotlivé události po svém a původní obyvatelé kolonií neměli prostor k vytvoření svého vlastního ztvárnění. I přesto, že proběhla

dekolonizace a území již nejsou pod koloniální správou Francie, vnímání vnějších skutečností nelze tak rychle proměnit. Historie byla napsána a interpretována koloniálními mocnostmi – snahou obou autorů je toto eurocentrické vidění proměnit a nahradit ho na základě zkušenosti původních obyvatel kolonií. Je třeba se zbavit politického myšlení založeného na vědomí koloniální nadvlády, což je dlouhý a složitý proces s přihlédnutím k tomu, že mnoho hodnot a přesvědčení Antilanů je postaveno na západních hodnotách, jak píše Fanon v první kapitole *Černoch a jazyk*: „Kolonizovaný *člověk unikne ze své divočiny tím spíš, čím lépe si osvojí kulturní hodnoty metropole. "* (Fanon, 2011, 53)

Když si tedy postavíme vedle sebe Fanonovo a Chamoiseauovo uspořádání společnosti, můžeme vidět několik paralel. Fanon staví svou teorii na antagonismu černého a bílého. Fanon představuje takový systém, kde je na vrcholku hierarchické pyramidy bílý muž, pod ním jsou míšenci (právě z Antil) a úplně dole jsou černoši (z Afriky). Tento systém může fungovat, jenom pokud jsou mezi jednotlivými vrstvami udržovány určité vztahy a zákonitosti. Jednak míšenci dle Fanona vzhlížejí k bílým, chtějí se stát bílými, je to jejich životní poslání – nejrůznějšími prostředky se snaží alespoň přiblížit svým chováním a vystupováním bílým. Zároveň jsou si vědomi, že na pomyslném žebříčku jsou o něco výš, než černí z Afriky – těm se tedy vyhýbají a nechtějí s nimi mít nic společného. V neposlední řadě je důležitý také vztah mezi rasami: bílí muži nezapomínají černým mužům neustále dokola různými způsoby připomínat, že jsou nad nimi nadřazení, popřípadě dávají najevo, že z nich mají strach, zkrátka se vůči nim vymezují a implikují tím, že černí muži nepatří do jejich bílého světa. Je zřejmé, že podobné společenské uspořádání již v Chamoiseauově době není aktuální. Některé sociální problémy zobrazené ve Fanonově teorii ovšem stále přetrvávají. Sice poněkud změnily podobu, ale podobné principy stále zůstávají, což se snažím demonstrovat na mladším autorovi pocházejícím ze stejného prostředí. Chamoiseau totiž ve svém románu popisuje (trochu komicky) hierarchii představenou Fanonem v jeho díle z 50. let. Jak jsem již psala výše, správa kolonií byla dříve na Evropanech, které potom nahradili místní obyvatelé. Jelikož byli kolonizátoři zároveň otrokáři, panoval zde výše zmíněný nerovný sociální systém. Navíc, jelikož byla tato karibská kolonie pod správou Francie, dotyční kolonisté obsazovali takové profesní pozice, ze kterých mohli po místních vymáhat určitá práva a povinnosti. Hrála zde tedy roli nejen rasová nerovnost, ale později hlavně ta profesní. Jakmile byla administrativa předána do rukou místních, převzali od Evropanů stejný vzorec chování. V *Solibu Ohromném* Chamoiseau vykresluje, jak se od sebe Antilané různých profesí vzdalují navzdory jejich stejnému původu. Policejní komisaři se nad

svědky Solibovy smrti povyšují, opovrhují jimi. Do morku kostí ctí zákon vytvořený Francií, necítí se být stejné sociální příslušnosti jako ostatní Martiničani. Chamoiseau však jejich povýšenost podává jako směšnou, což je určitým projevem jeho boje vůči společenské stratifikaci. Původní nadřazenost bílých nad černými či míšenci se vepsala jedincům tolik do mysli, že v ní nadále pokračovali i mezi svými. Není možné, aby z ničeho nic změnili vzorce svého chování, proto jednoduše napodobují starý koloniální systém, který je jim dobře známý.

4. Jazyk

V praktické části se budu snažit na různých úryvcích z knihy *Solibo Ohromný* dokázat platnost Fanonových úvah popsaných v knize *Černá kůže, bílé masky*. Vyhledávám takové pasáže, kde Chamoiseau popisuje hierarchii spočívající na domnělé nadřazenosti policistů nad jejich spoluobčany.

Ačkoliv se vztah k oběma jazykům od 50. let 20. století posunul a na kreolštinu už není pohlíženo jako na jazyk, který by se neměl používat (což je mimo jiné zásluhou spisovatelů jako je Chamoiseau), stále na ostrově panuje nerovnost mezi oběma jazyky. Francouzština pořád dominuje v médiích a administrativě, přestože se při každodenním styku Martiničanů používá kreolština. Chamoiseau popisuje, že se svou rodinou a přáteli mluví v kreolštině, nicméně jakmile se obrací na svého nadřízeného, používá francouzštinu, stejně tak při úředních záležitostech. Při oficiálních záležitostech se tedy používá výlučně francouzština – má tak nejdůležitější roli právě při komunikaci se zástupci těch profesí, které dříve zastávali kolonizátoři. Jedná se tak o pozůstatek koloniálního hierarchického uspořádání. Navíc tím, že bylo (a v některých vrstvách stále je) na kreolštinu pohlíženo tak, jak na ní bylo pohlíženo (viz kapitola 4.1), stala se jazykem nadvlády francouzština a dodnes v tomto stavu přetrvala.

4.1. Formování vztahu k oběma jazykům

Jak jsem již naznačila výše, Patrick Chamoiseau je charakteristický svým specifickým vztahem k martinické identitě. Místo toho, aby promíchávání kultur bral jako obtíž, tak jak to představuje Fanon, který bojoval s problémem najít si ve frankofonním světě svou vlastní identitu, Chamoiseau si naopak zakládá na jedinečnosti antilské identity. Opěvuje karibské dědictví příznačné směsicí ras, jazyků a kultur. Takové vymezení však přichází až s Chamoiseauem a dalšími martinickými autory 80. let 20. století. V 50. letech 20. století byla situace na ostrově zcela odlišná. V oblasti přetrvávala tzv. diglosie. Po dekolonizaci se na ostrově dále používaly dva jazyky (francouzština a kreolština), přičemž francouzský jazyk byl považován za prestižnější a v této oblasti dominoval. (Morgan, 2006, 186–187)

Tato situace formuje i Patricka Chamoiseaua. S nástupem do školy se dítě konfrontuje s odlišnou francouzskou kulturou, která je mu vzdálená, protože do té doby se setkávalo pouze s mateřskou kreolskou kulturou. Ve škole byla kreolština zakazována, přestože se jednalo o jazyk, ve kterém valná většina studentů přemýšlela. Stejným jazykovým vývojem si

prošel i Chamoiseau. Obyvatelé s jiným mateřským jazykem než francouzštinou museli veškeré výrazy a myšlenky překládat z jednoho jazyka do druhého, čímž se formovaly kreolismy, které jsou vlastně pouze chybou v překladu, určitou zkomoleninou obou jazyků. Chamoiseau popisuje, že žáci, kteří měli k francouzštině hlubší vztah, měli nad ostatními navrch, zvláště pak ti, kteří určitou dobu pobývali ve Francii. Ačkoliv všichni vyrůstali ve škole ve frankofonním prostředí, nebyli si rovni – hlavně proto, že školní systém byl nastavený tak, že nedoceňoval žáky používající kreolštinu. To je přesně fenomén, na který Frantz Fanon upozorňuje ve své kapitole *Černoch a jazyk*. Vysvětluje, že každý národ, který byl osídlen kolonizátory, se definuje vzhledem k jazyku kolonizátora. Tím, že si místní obyvatelé osvojí kulturní hodnoty metropole (včetně jazyka), dostane se jim mnoho nových možností. (Morgan, 2006, 187–188)

Stejným způsobem jako Fanon se o francouzštině a možnostech, které Martiničanům přináší, vyjadřuje i Chamoiseau. Kreolština se totiž vyvinula během otroctví, odkazuje tedy k otrocké minulosti (stejně jako černá barva pleti). Proto se Martiničané hovořící pouze kreolštinou nalézali na nejnižším stupni společenského žebříčku. Pouze ti z nich, kteří mluvili francouzsky, se posouvali ve společenské hierarchii výše. Tento otrocký úděl se po mnoho let dědil z generaci na generaci, každý se z něj chtěl vymanit, proto Chamoiseau popisuje, že i on byl svou matkou nucen na svém francouzském jazyce pracovat. Spatřovala v jazyku možnost, jak překonat tento dědičný úděl. (Morgan, 2006, 189)

V návaznosti na situaci ve školství na Martiniku ve 40. letech, kdy je kreolština zakazována, Frantz Fanon kritizuje specifický přístup některých Francouzů, kteří kreolštinu charakterizují pouze jako dialekt (jak je tomu například v Bretani). Nejedná se však o stejný model – podle Fanona se Bretonci si vůči Francouzům necítí méněcenní. Ke stejnému problému se vyjadřuje i Chamoiseau, který nabízí způsob, jak se z vymanit z tohoto pohledu. Dle jeho názoru je důležité opustit představu, že francouzština je jazyk určující a dominující. Je třeba nevztahovat se k hierarchii jazyků, nýbrž bojovat za všechny jazyky. Ochraňovat kreolštinu ne proto, aby se stala hegemonem nebo dominantním jazykem, ale proto, aby mohla být představena světu jako další svébytný jazyk. K tomu je třeba vytvořit školství, které bude takový vícejazyčný systém podporovat. Neboť pokud budou mít děti odmalička rovnoměrný přístup ke kreolštině a francouzštině, nebudou mít v budoucnosti potřebu mezi jazyky vytvářet hierarchii. (Morgan, 2006, 196–196)

Abych demonstrovala odlišný přístup obou autorů ke kreolštině, propůjčím si Chamoiseauovu teorii z knihy *Écrire dans un pays dominé*. Představuje zde dva rozdílné

postoje. První vztah k jazyku reprezentuje tzv. *rebel*, jehož snaha je rozbít dominující jazyk a pokusit se postavení jazyků převrátit – tak se to stalo v některých oblastech Afriky, kde proběhla výměna moci. Tento postoj zaujímá svými myšlenkami Fanon, který vidí francouzštinu jako prostředek ovládání a povyšování. Naopak druhé hledisko, které je reprezentováno tzv. *válečníkem,* spočívá ve vytvoření takových podmínek, aby už nemuselo být žádného válečníka, aby už nedocházelo k podřízenosti a nadvládě. Prostředí se musí nastavit tak, aby zde panovala otevřenost a prostor pro ochránce a obhájce všech jazyků. Role válečníka je tak naopak charakteristická pro Chamoiseaua, který v takovém systému vidí rovnováhu. (Morgan, 2006, 197)

4.2. Role kreolštiny

Fanon ve své první kapitole *Černoch a jazyk* cituje Jeana-Paula Sartra, který říká, že černý básník se v budoucnu obrátí proti francouzskému jazyku, což podle Fanona neplatí pro antilské obyvatele. Namítá, že na rozdíl od francouzštiny kreolštinou hovoří výhradně negramotní lidé, a upozorňuje, že ve chvíli, kdy se rozšíří vzdělanost, stane se časem pouze přežitkem. Navíc dle jeho názoru je vzdělávání na jejich území poněkud zanedbáváno a neprostoupilo všechny společenské vrstvy. Fanon tedy kreolštinu vnímá jako odkázanou k zániku, má pocit, že ji užívají jen nevzdělaní lidé. Kromě toho vnímá, že v ní obyvatelé nevidí žádný potenciál, na rozdíl od francouzštiny jim nenabízí žádnou možnost společenského vzestupu. (Fanon, 2011, 58) Oproti tomu se o několik desítek let později Chamoiseau staví ke kreolštině naprosto opačným způsobem. Je pro něj podstatné, aby tento místní jazyk přežil, a co víc, chtěl by ho postavit na úroveň toho francouzského. Není rozhodně smířený s tím, že by kreolština měla úplně vymizet, a proto se ji mimo jiné prostřednictvím svých literárních děl snaží zachránit. Jazyk je pro něj navíc dobrým prostředkem a pomocníkem při formování identity. Přístup obyvatel, potažmo celého systému školství, ke kreolštině je podle něj důležitý, ale zároveň nemá z jeho pohledu velký přínos, aby byli Martiničani nuceni k jejímu užívání, protože, jak jsem již psala výše, oba jazyky jsou charakteristické pro určité domény komunikace. Proto je skeptický k tomu, aby se za každou cenu aplikovala v literatuře – dle něho se poté nejedná o literaturu, nýbrž o pouhou ilustraci kreolského jazyka. Je spíše důležité psát literaturu s vědomím obou jazyků a nepřilnout pouze k jednomu, jelikož jeho přáním je, aby na ostrově figurovaly dva rovnocenné jazyky. To nabízí také určitý vhled do této specifické promíchané kultury a identity , k jejímuž zachování je podle jeho slov nezbytný vícejazyčný školský systém (jak jsem již psala výše). Chamoiseau

se tedy neobrací zády ani k jednomu jazyku, ale podporuje oba jazyky současně. (Morgan, 2006, 193–194)

4.3. Chamoiseauovo specifické pojetí jazyka

Kreolština je jazykem běžně využívaným v mluveném projevu, psaná podoba jazyka se učí jenom u francouzštiny. Vzniká v antilských podmínkách, pro něž je charakteristická orální tradice (viz kapitola 2.3) navíc je nezpůsobilá k vyjadřování abstraktních myšlenek, k čemuž lépe poslouží francouzština. Proto je také nelehký úkol psát román v jazyce, který tvoří pouze polovinu řeči Martiničanů. Nabízí se tak několik možností, jak k jazykovému prostředí ostrova přistoupit. Buď psát romány v kreolštině, což je vzhledem k jejímu charakteru nemyslitelné, nebo ve francouzštině. Poslední možností je psát ve francouzštině obohacené kreolskými výrazy, jejichž význam vysvětluje připojený slovníček. (Kundera, 1993, 199) Přesně touto problematikou se zabývali tzv. „noví antilští autoři“. Hledali svébytný způsob tvůrčího psaní, chtěli inovovat přístup k francouzskému jazyku – mísili různé jazykové formy. Chamoiseau je považován za vůdčího představitele této mladé generace spisovatelů píšících francouzsky od počátku 90. let 20. století. Francouzština se tak stala víceznačným jazykem frankofonních zemí světa (je obohacována kreolskou poetikou bývalých koloniálních území). Autor se navíc vědomě nechává ovlivňovat Glissantem, jehož hlavní myšlenková osa spočívá v odmítnutí univerzálního pojetí „frankofonního“ světa. U Chamoiseaua hraje kreolština zásadní roli. Nejdříve se domníval, že je svou dvojjazyčností rozpolcen (francouzsky se učil až ve škole), poté jako spisovatel zjistil, že ho kreolský jazyk v jeho tvorbě inspiruje. Dovolil si narušit monotónnost jazyka formou neologismů či transformací kreolské syntaxe a morfologie. (Fučíková, 2020, 117–119)

Sám Chamoiseau svůj přístup odůvodňuje inspirací Aimé Césairem. Ačkoliv ztělesňoval nový a výjimečný přístup k francouzskému jazyku, nijak nebral v úvahu lingvistické prostředí, ze kterého pocházel. Nebyl více revoluční nežli třeba Stéphane Mallarmé či Guillaume Apollinaire. Nezabýval se složitostí a strukturou kreolštiny. Proto se Chamoiseau rozhodl, že je důležité inovovat literární jazyk, aby zohledňoval jeho mateřský jazyk (McCusker, 2008, 79). Chamoiseauovi se daří přenášet martinickou kulturu a orální tradici, a to v jazyce, který je pro ni charakteristický.

4.4. Chamoiseauův jazyk

Jak jsem již psala výše, Chamoiseau chce najít cestu mezi kreolskou a francouzskou identitou a nabídnout ji ostatním. (Viard, 2016, 155–161) Aby bylo možné vystihnout

složitost tohoto dvojího světa, Chamoiseau volí novou cestu zacházení s jazykovým materiálem. (Triki, 2016, 128) Proto udělal dvojí revoluci jazyka: plynule přechází z francouzštiny do antilské kreolštiny a také svým psaním propojuje mluvený jazyk, který (jak jsem již psala výše) je pro martinickou kulturu dost důležitý, s jazykem psaným. Kreolština je sama o sobě již smíchaninou francouzštiny, afrických jazyků a indiánských jazyků. Nadto Chamoiseau konstituuje pomocí těchto dvou jazyků a kultur nové formy slov. Tímto způsobem čtenářům zprostředkovává nejen antilské prostředí, ale také něco z kreolského lingvistického prostředí. (Viard, 2016, 155–161) Význam jednotlivých kreolských výrazů lze v jeho dílech odvodit na základě francouzského kontextu. Takto jazyk románů zůstává hlavně francouzský. Chamoiseau tímto prolínáním jazyků překračuje stadium diglosie (o tom viz níže). (Triki, 2016, 128) Kromě kreolských výrazů označujících zejména specifickou faunu, floru, přírodu, kuchyni atd. je pro vznik kreolských výrazů podstatná onomastika. (Viard, 2016, 155–161) To je příznačné i pro jména postav v Chamoiseauvě románu. Jeden z policejních vyšetřovatelů se jmenuje *Bouafesse*, což by se dalo přeložit jako *„bláto na prdeli“* – pojmenování pejorativního rázu. Chamoiseau použil toto hanlivé až směšné označení pro osobu, která má reprezentovat zákon. Jedná se policistu s přirozeně vyzařující autoritou, je přirovnáván k otrokáři. Dále pak jeden další komisař jménem *Pilon* (tj. pilíř) svým chováním a názory dává svému jménu onen význam. Jeho postavu Chamoiseau popisuje následovně: *„V době Solibova případu žije na hromádce s pihovatou chabinkou, podepisuje petice za kreolštinu ve školách, ale vyděsí se, když na něj jeho vlastní děti kreolsky promluví, vyhlašuje Césaira za velkého básníka, aniž od něho kdy cokoli četl…“* (Chamoiseau, 1993, 90). Ač vystupuje jako jakási opora antilské identity, ve skutečnosti je to pouze určitá přetvářka. Je tedy základní činitel – pilíř pouze na oko, a to také ze své profesní pozice policejního úředníka.

Chamosieau přenáší do francouzštiny kreolské výrazy, které vyjadřují pohled na francouzskou kulturu. Činí tak prostřednictvím narážek na zvyky a víru, nebo připomínáním historie, kde dominuje trauma z otroctví. (Viard, 2016, 155–161) Navíc rozbíjí klasické syntaktické uspořádání a interpunkce někde chybí, na jiných místech je až nadměrná. Spisovatel tak v obou jazycích rozvrací strukturu a vytváří nový sémantický prostor, který musí čtenář dešifrovat, rozluštit a přijmout. Čtenář je neustále konfrontován s lexikem, kromě složených slov autor přetváří a modifikuje významy. Tak tomu je například v románu *Otrok stařec a velký pes*, kde zavedl slova jako: *le pays mien/cette géographie-paradis* – slovo označující zemi původu, *la mise-sous-relation* – výraz pojmenovávající kolonizaci,

policeraille/policeraie – policie, *vagabonnagerie/macaquerie* – v překladu přestupek či trestný čin. (Triki, 2016, 133–134) Autor se oprostil od kánonu francouzského jazyka, bojuje také s nedostatečným lexikem, má pocit, že francouzské výrazy jsou nedostačující k popsání jeho myšlenek a jeho antilského prostředí. Tento nedostatek slov označuje jako: *des mots-rescapés, des mots-mutants, des mots-glissants, des mots-désordres, des mots rafales-hallucinés* atd. (Triki, 2016, 134) Taková slova svou formou odkazují k promíchané martinické kultuře a historii, kterou se Chamoiseau snaží pojmout jinak. Spisovatel tak osvobodil svůj text od starých okovů francouzštiny, čímž zprostředkovává čtenáři nové slovní formy. Inspiruje se kreolskými kulturními a historickými obrazy, dává průchod své imaginaci a nabourává tak čtenářovu logiku a nechává ho rozjímat nad novými možnostmi jazyka. Jeho cílem v literatuře už není pouhé vyprávění příběhů, nýbrž snaha uchopit veškeré vjemy a prozkoumávat existenciální situace, se kterými jsme konfrontováni. Označuje sám sebe spíše za autora obrazů nežli spisovatele. (Triki, 2016, 133–135)

Co se týče umělecké stránky Chamoiseauova jazyka, s oběma jazyky pracuje živě, odvážně a organicky. Balancuje na hranici mezi oběma jazyky, ve kterých byl vychován a nechce pohlížet ani na jeden z nich jako na absolutní autoritu. Francouzštinu obohacuje spoustou kreolských výrazů, a to z estetických důvodů: dodává to jazyku půvab, melodii, žert nebo se jedná o sémanticky nezastupitelné výrazy. Jeho jazyk je tak inovativní kvůli neobvyklým, nenuceným či dokonce nemožným výrazům. Jako příklad si můžeme uvést přeměnu adjektiv na substantiva: *aveuglage*, ze sloves na adjektiva: *éviteux* atd (Kundera, 1993, 199).

Chamosieau je první Antilan, který dokázal bez předsudků spojit svou mateřskou kreolskou kulturu s kulturou francouzskou. Díky úspěchu vydané knihy se tak Chamosieauovi podařilo touto hybriditou obohatit nejenom kreolskou kulturu, ale hlavně také francouzskou literaturu. (Viard, 2016, 155–161)

4.5. Síla jazyka

Frantz Fanon ve své eseji vypráví o síle projevu antilských řečníků. Přikládá tak značnou důležitost antilské oralitě. Vzpomíná na událost, kdy roku 1945 Aimé Césaire řečnil před početným publikem, jakožto uchazeč o poslanecký mandát. Stalo se, že uprostřed jeho výkladu jedna žena omdlela. Druhého dne byl Césaireův proslov komentován:

„Francouzština tak pálila, že ženská vyvrátila.“ (Fanon, 2011, 65) [2] Antilské obyvatelstvo je charakteristické svou sílou slova. Jejich kultura si zakládá na mluvě – už jenom podíváme-li se na kreolštinu, která je přímo stvořena k pronášení projevů. Může se samozřejmě také jednat o náhlé vyvrácení negativních předsudků – paní mohla očekávat, že Aimé Césaire nepodá dobrý výkon, možná předpokládala, že jeho francouzština nebude na úrovni a ve chvíli, kdy jí tato její teze byla vyvrácena, nedokázala to zkrátka zpracovat. Tento Martiničan má však schopnost mluvit v krvi. Toto antilské mistrovské řečnictví Chamoiseau vtěluje do postavy Soliba. Je všemi obdivovaný řečník, místní obyvatelé ho cíleně vyhledávají. Při jeho proslovech mu visí na rtech, popřípadě dokonce opakují určité fráze s ním. Jsou jím naprosto fascinováni. Přikládají slovu velkou váhu a nezpochybňují jeho sílu. Není pro ně tedy ani trochu překvapením, když se usoudí, že Solibo zemřel na zadušení slovem. Jakmile však přijdou k vraždě vyšetřovatelé, takovou verzi příběhu naprosto odmítají. Jsou neznalí Solibových řečnických dovedností a nepřikládají jim vůbec žádnou důležitost. Celá tato situace působí jako paralela k zmíněnému Fanonovu příběhu o omdlévající ženě. Ta omdlí kvůli nečekané síle a kráse jazyka z úst martinického politika, neboť vychází z představy o Martiničanovi, který neovládá francouzštinu, je zkrátka ohromena. Podobně vyšetřovatelé nemohou uvěřit tomu, že by slovo mohlo mít takovou moc, aby zadusilo Soliba.

Fanon v první kapitole líčí odlišné chování Francouzů k Maritničanům a ostatním Evropanům. Za příklad dává situaci, kdy Francouz potkává Němce, který se ho ptá na cestu. I přes jazykovou bariéru se mu snaží cestu gestikulací slušně popsat. Může být totiž ve své zemi váženým inženýrem či lékařem. Avšak jakmile se stejná situace stane například Antilanovi, jedná se s ním jako s malým dítětem. Předpokládá se, že ve své zemi nemůže zastávat žádnou seriózní profesi, protože nemá žádnou vlastní kulturu. Pro frankofonní nefrancouzské obyvatele se tento předsudek stal určující ve vnímání sebe sama. Cítí kvůli němu potřebu dokázat druhým existenci své civilizace. (Fanon, 2011, 62)

Chamoiseau si je dobře vědom, že obyvatelům Antil byla kolonizátory mylně přisouzena historie, která nebyla skutečně jejich. Jak jsem již psala výše, na Martiniku se udržoval historický narativ, který byl původně evropský, pouze se přemístil k nim na ostrov, byl jim tak nastolen stejný systém. Chamoiseau se nicméně chce z tohoto dějinného údělu vymanit. Pod historií kolonialismu jsou dějiny indiánů, otroků a migrací, a právě to je pro Martinik formativní. Proto zdůrazňuje důležitost historie lidu, která se přenáší skrze povídky,

[2] Pro lepší porozumění přikládám francouzský originál, protože český překlad se mi zdá nepřesný: « Français a té tellement chaud que la femme là tombé malcadi » (Fanon, 1952, str 31)

pohádky a mýty. Pro správné pochopení toho, co Martiničany konstituuje, je třeba vzít na zřetel všechny zakládající mýty – evropské, africké a dokonce indiánské. Tím pádem je v jejich prostředí nezanedbatelná role kreolštiny, která je určitým přenašečem jejich minulosti – právě v antilských mýtech se totiž nalézá otrok, který používá kreolské výrazy. Tím, že se Chamoiseau usilovně snaží udržovat a zušlechťovat kreolštinu, buduje nejen martinickou identitu se všemi náležitostmi, ale také tvrdí, že je jejím ochráncem, aby mohla být nabídnuta světu. To taky souvisí s jejich kulturou, která je dost imaginativní, fantaskní, založená na pohádkách a povídačkách – nahrazují si tím historii – Martiničanům nepřijde divné, že Solibo umřel na udušení slovem.

4.6. Špatné používání francouzštiny

Frantz Fanon v první kapitole *Černoch a jazyk* (Fanon, 2011, 52-66) popisuje své zkušenosti s reakcemi bělochů na francouzštinu Antilanů. Předně ve Francii panovala představa o Martiničanovi polykajícím r. Martiničan, který nově přijíždí do Francie, se samozřejmě bude chtít z takového mýtu vymanit a nedovolit místním, aby kvůli polykání *r* byli vůči jeho osobě předpojatí. Usilovně tak předem pracuje na své výslovnosti a na artikulaci tohoto chrčivého fonému, jenomže až směšně přehání. Pak nastávají kvůli jeho snaze až komické situace:

> Nedávno nám jeden kamarád vyprávěl tenhle příběh. Jistý Martiničan vstoupil po příjezdu do Le Havru do jakési kavárny. S dokonalou sebejistotou přitom prohodil: „Vrrrrrchní! Pvineste mi pivo, pvosím.“ Je to hotová metla. Z obavy, aby nedostál představě negra-polykajícího-r, se tento muž sice dobře připravil, ovšem záhy mu došly síly.[3] (Fanon, 2011, 54–55)

Veškeré Martiničanovo smýšlení o sobě samém se odvíjí od přístupu Francouzů k němu. Takže pokud z posbíraných Fanonových zkušeností víme, že mnoho Evropanů se na Antilany obrací stejně, jako kdyby mluvili s malým dítětem, můžeme konstatovat, že jeho pocit méněcennosti se bude dále umocňovat. Představa člověka, který neumí dobře francouzsky se odvíjí od přístupu Francouzů k frankofonním spoluobčanům. Pokud tedy Francouzi nezmění svůj postoj, zůstanou Martiničani uvězněni v tomto paradigmatu napořád. Fanon ale podotýká, že stejně tak není na místě, aby Evropan Martiničanům francouzštinu chválil a pozastavoval se nad tím, že mluví dobře francouzsky, protože očekával, že jejich

[3]Pro lepší porozumění kontextu přikládám francouzský originál: Dernièrement, un camarade nous racontait cette histoire. Un Martiniquais arrivant au Havre entre dans un café. Avec une parfaite assurance, il lance : „Garrrrcon ! un vè de biè.“ Nous assistons là à une véritable intoxication. Soucieux de ne pas répondre à l’image du nègre-mangeant-les-R, il en avait une bonne provision, mais il n’a pas su répartir son effort. (Fanon, 1952, 16)

jazyk bude na stejné úrovni jako mluva malého dítěte. Je třeba opustit představu toho, že kdo neovládá jazyk, je směšný a nerovnocenný Francouzům narozeným v metropoli.

Ačkoliv se může zdát, že rasové předsudky založené na představě Antilana, který špatně hovoří francouzsky, vymizely, není to tak úplně pravda. Skoro půl století po vydání Fanonovy eseje, komentuje Chamoiseau přístup Martiničanů ke francouzštině a popisuje vzorce chování, které na ostrově v dnešní době fungují. Představa Antilana jako negramotného jedince hovořícího špatně francouzsky totiž překvapivě přetrvává spíše v mysli Martiničanů nežli Francouzů. Tento obraz se jim do mysli vryl natolik, že se podle něho definují. Chamoiseau popisuje, že velká část martinických komiků se snaží rozesmát publikum tím, že úmyslně používají špatnou francouzštinu (a parodují tak ty, kteří jazyk neovládají), což přijde obyvatelům ostrova nesmírně vtipné – je pro ně směšné koukat se na někoho, kdo se neumí pořádně vyjadřovat ve svém „*otcovském jazyce*“. (Viard, 2016, 161). Často také napodobují mluvu svých prarodičů, kteří hovoří zdeformovaným jazykem. Proto kromě smíchu přichází i jisté porozumění, protože jim taková parodie připomíná jejich vztah k francouzštině, ale hlavně pak vztah jejich předků k jazyku. (Morgan, 2006, 192) Z toho vyplývá, že i přestože na kontinentě mohly předsudky vymizet a přijíždějící frankofonní obyvatelé už nevzbuzují v místních posměch ani předpojatost, přenesla se tato problematika na Martinik. Se stále přetrvávajícím problémem diglosie se objevuje ještě představa Antilana, který neumí správně používat jazyk, což je pro místní vtipné. To znamená, že si s sebou stále nesou obraz sebe sama jako člověka užívajícího špatnou francouzštinu. Stalo se tedy, že si tento komplex přenesli do své společenské struktury a to, co přišlo dříve vtipné až směšné Evropanům, je nyní žertovné pro ostrovany. To se ukazuje jako další bod, ve kterém se potvrzuje platnost Fanonovy teorie o komplexu méněcennosti. Nyní je zakořeněn ve vědomí Martiničanů pobývajících na ostrově a přenesl se do jejich společenského uspořádání.

4.7. Jazyk Chamoiseauových postav

Právě díky jazyku autorových postav můžeme dost dobře vidět propast mezi dvěma vrstvami. Fanon popisuje různé způsoby, jak bílý muž dominuje nad černými spoluobčany. Jedním z mnoha prostředků, jak převahy docílit, je jazyk. Kvůli kolonialismu se francouzština uchytila v mnoha institucích na Martiniku a dodnes se v mnoha sférách hovoří výhradně francouzsky. Jednou z takových domén je policejní prostředí. Nejen, že při policejních vyšetřování přetrvává jazyk nadvlády, ale dokonce se stává prostředkem k dokázání

společenské převahy. Policisté si hrají na důležité reprezentanty francouzského zákona. Proto používají výhradně francouzštinu a k mluvě kreolů se nechtějí snižovat. Na druhé straně jsou svědci Solibovy smrti, kterým nijak nezáleží na reprezentativním postoji, takže působí mnohem autentičtěji. Policisté se naopak chovají, jakoby z titulu své profese byli nadřazení běžným občanům, přitom působí jen směšně.

Frantz Fanon v celém svém pojednání čerpá z vlastní zkušenosti či ze zkušeností svých blízkých. Během svého pobytu ve Francii se setkal s nespočtem případů diskriminace. Popisuje tedy příklad, kdy s ním bylo nerovně zacházeno. Kvůli jeho barvě pleti s ním lidé jednali s předsudky, že neumí francouzsky. Mluvili na něj tak, jako se mluví na malé děti, což je pro Martiničana studujícího na francouzské metropolitní univerzitě poněkud ponižující. Chamoiseauův román komicky zobrazuje podobný motiv. Při výslechu hovoří komisaři s podezřelými a při té příležitosti je neopomíjejí shazovat. Jedním z prostředků, jak policisté dokazují svou domnělou společenskou dominanci, je právě to, že se na ně obrací jako na malé děti. Jako kdyby normální francouzštině neměli rozumět, protože se podle nich jedná o jazyk používaný ve vyšších vrstvách. V *Solibovi Ohromném* můžeme takový neuctivý přístup vidět v pasáži, kde policisté vyslýchají jednotlivé svědky:

- To je vaše přezdívka? Dobře, teď jméno a příjmení.
- Cože?
- Jaké jméno pro tebe maminka ohlásila na radnici, překládá Bouaffesse.
- An pas ave…
- Říká, že neví, inspektore
- Děkuji, strážmistře, ale já kreolsky rozumím.
- Já to dělám, protože se ti chci zavděčit. Jsi přece inspektor, tak se přece nebudeš patlat s tou tuláckou hatmatilkou…
- Je to jazyk, strážmistře.
- To ti řekli kde? … (Chamoiseau, 1993, 107)

Strážníci využívají francouzštiny právě proto, aby dotyčného potupili, aby si ho mohli dobírat, popřípadě mu dali jasně najevo, že jeho postavení je kvůli užívání kreolštiny mnohem nižší než jejich. Zároveň se na stejnou úroveň policisté nechtějí snižovat, nemohou používat kreolštinu – *tuláckou hatmatilku*. Navíc sami přiznávají, že francouzštinu používají jen proto,

že se někomu chtějí zavděčit, že je to právě způsob, jak být nadřazený. Kreolštinu všemi možnými prostředky snižují, vůbec ji vlastně ani nepovažují za jazyk. Chtějí se veškerým svým vystupováním přiblížit a zavděčit francouzskému systému.

- A když to teda je jazyk, tak pročpak ti pořád huba mele jen pěkně naolejovanou francouzštinou? Pročpak kreolsky nepíšeš protokoly? (Chamoiseau, 1993, 107)

Má-li toho podezřelého starého negra přitisknout ke zdi, musí ho utlouct francouzštinou. Francouzština jim zblbne hlavu, ochromí jejich podrazáctví a oni uklouznou jako ožralka na mokré dlažbě. (Chamoiseau, 1993, 79)

Policisté jednak opovrhují kreolštinou, jazykem svědků, a francouzsky na ně mluví jako na malé děti, ale jakmile se situace vyostří, naopak jejich domnělou neznalost francouzštiny chtějí v úředním procesu použít proti nim s představou, že francouzský jazyk obyčejných Martiničanů rozhodně nebude tak vypilovaný jako jejich, jenž používají celý život ve svých profesních postaveních. Nakonec ani samotným policistům nedává smysl používat francouzštinu, když se nejedná o jejich rodný jazyk. Dále však pokračují ve svých zvyklostech a při administrativních záležitostech používají francouzštinu.

Naprosto komická je situace, kdy probíhá výslech svědků a jeden inspektor překládá kreolské výrazy hlavnímu vyšetřovateli, i přestože ten také kreolštinu ovládá (viz úryvek výše). Dokazuje to tak uměle vytvořené postavení policejních komisařů, kterého dosahují tím, že používají francouzštinu (jazyk nadvlády), místo kreolštiny (jejich rodný jazyk), kterou považují za hatmatilku. Oddalují se tak svým vlastním spoluobčanům, protože je pro ně důležitější používat francouzštinu a držet si své domněle nadřazené postavení. Navíc se opět jedná o komické zobrazení toho, jak se policisté snaží udržet své pozice, přitom ostatním obyvatelům ostrova na ničem takovém nezáleží.

5. Chamoiseau optikou Fanona: praktické srovnání

V této kapitole se věnuji Chamoiseauovu zobrazení dědictví koloniální správy, které zůstává v martinické administrativě viditelné i po dekolonizaci, postavení lidí různých ras na Martiniku, touze Antilanů podobat se bývalým kolonizátorům a otázce identity v prostředí Martiniku.

5.1. Koloniální systém v administrativě

Co se týče administrativy, ve které jsou viditelné pozůstatky koloniální správy, Chamoiseau ilustruje bývalý ekonomický systém závislý na otrokářském systému postavou Philemona, který měl 19 dětí a proto, aby je nakrmil, se stal zahradníkem. Stejně jako jiní potomci otroků byl i on šťastný, že konečně může obdělávat svoji půdu. Philemon se nutně identifikuje podle svého dějinného vědomí, do kterého patří mimo jiné i otrocká minulost. Tím, že se stal zahradníkem s vlastním polem se vymanil z představy sociálního systému založeném na pracujících otrocích na polích pro kolonizátory.

Dalším předsudkem, který Chamoiseau zobrazuje ve svém románu, je představa o negramotném Martiničanovi. Konkrétně Évariste Pilon je v Solibovi označen za „učeného negra“ (Viard, 2016, 157), což je nepřijatelný výraz, který by byl považován za rasistický. Nicméně z úst přímých potomků otroků se jedná o oxymóron, který popisuje předsudek, že vědomosti jsou výsadou Evropanů a negramotnost charakteristikou pro Martiničany.

Poslední situací, kde je zřejmé přetrvávající vědomí ekonomiky závislé na otrockém systému, ilustruje následující citace: *Inspektor se tě ptá, před kolika cyklony ses narodil, co děláš pro béka a kde v noci spíš, upřesňuje Bouaffesse.* (Chamoiseau, 1993, 108)

Ukazuje nám to obrázek podřízenosti Martiničanů, kteří dříve pracovali pro *béké*. Tedy dodnes přetrvává představa, že Antilan nemůže pracovat sám na sebe, ale vždy musí být někdo nad ním. Je to zkrátka přetrvávající fenomén prokazující koloniální sytém vepsaný do myslí potomků otroků (který se promítá v jejich jazyce, místo toho, aby zkrátka řekli, co dělá za práci, připojí k otázce ještě podřízenost békům).

5.2. Černá žena a bílý muž

V *Solibu Ohromném* můžeme od počátku románu vidět dvě odlišné společenské vrstvy obyvatel, kteří žijí ve stejném prostředí, tudíž spolu musejí zákonitě interagovat. Před dekolonizací zde bylo společenské uspořádání nastaveno podle původu. Antilané byli zajatci otrokářského systému, nacházeli se na nejnižším stupni společenského žebříčku, naproti tomu francouzští kolonialisté otroky vlastnili a zastávali takové pracovní pozice, ze kterých rozhodovali o správě ostrova. Jakmile byla správa ostrova předána do rukou Antilanů, zachovala se představa toho, že pracovní místo ve státní správě implikuje společenskou nadřazenost.

Tento rozkol představuje postava Dudu Ménar. Jakmile se zjistí, že Solibo je po smrti, Dudu Ménar je pověřena, aby došla na policejní stanici a případ nahlásila. Zde se ale nesetká s pozitivním přijetím. Policisté ji nechtějí přijmout, vysmívají se jejímu jazyku a celkově nemají o problémy Dudu Ménar zájem. Utahují si z ní a poučují o tom, co je francouzský zákon:

> Dudu Ménar bez přestání hulákala: Říkám ti přece, že na Soliba přišlo neštěstí, a ty přede mnou sedíš jako můra světla, jak se říká! Slyšíš, Zákone? …, mu nervy vibrují jako kůže bubnu. Paní, já jsem strážník. Zákon, to je něco jiného, to se dělá ve Francii, víte? (Chamoiseau 1993, 38)

Na policejní stanici se strážníci cítí být sofistikovaní a váží si svých policejních procedur. Chtějí zachovávat prestiž policejní instituci. Jsou určitým způsobem fascinováni Francií a její zákonodárnou mocí.: *„upřel na Dudu-Ménar pohled, který považoval za pohled Justice…“* (Chamoiseau, 1993, 37) Kdokoliv, kdo přijde a nedocení jejich postupy, je považován za necivilizovaného, tím spíš, když touto osobou je Martiničanka: *„A tu se Justýn Philibon nafoukl a z ničeho nic zařval: Tak tys semka přišla dělat cirkus nebo co?“* (Chamoiseau, 1993, 38)

Zdá se, že na rozdíl od ostatních postav, kteří jsou hrdí na svůj původ a způsoby vysokých francouzských úředníků opovrhují, Dudu-Ménar představuje pravý opak. Její snahou je vyšplhat ve společenském žebříčku výš, ráda by postoupila v této pomyslné hierarchii na úroveň policistů. Její nízké postavení je ještě umocněno přístupem policistů k ní. Strážníci jí absolutně nerespektují a chovají se k ní nadřazeně. Fanon ve své druhé kapitole *Barevná žena a běloch* popisuje, jak tito lidé s komplexem méněcennosti překonávají tento svůj pocit a jakými způsoby se snaží postoupit výš.

Pokud si barevná žena zaslouží obdiv a lásku bližního, bude v celém vidění světa vytvářet zhodnocující nadstavbu. Vybírá si tedy svého partnera tak, aby se „*neupadalo do negerské ubohosti"* (Fanon, 2011, 71). Sice černochům není upírána žádná hodnota, je ale prostě lepší být bílý. Obzvláště pak jedná-li se o mulatku, která je podle Fanonovy hierarchie o trochu výš než černoška. Je třeba zbělet, ale zároveň také nespadnout zpět. Pokud si totiž mulatka vezme bělocha, z ranku otroků se přesouvá do ranku pánů. (Fanon 2011, 67–81)

V situaci Dudu-Ménar jde o to posunout se na stejné postavení jako jsou policisté, které by pro ni znamenalo vzestup. Ona vidí takovou příležitost ve spojení se strážmistrem Bouaffessem. Jakmile přijde na stanici a je ignorována, strhne se kolem ní poprask, který však zastaví právě Bouaffesse. Nejdřív se mu žena nezdá, pak se na ni pořádně koukne a vzpomene si, že spolu kdysi měli milostný vztah. Najednou je tedy přívětivější a klidně si ženu i vyslechne, poté si ji odvede do kanceláře a akt spolu zopakují. Jde tedy i o přístup tohoto policisty, který si je vědom svého postavení a situace této Martiničanky a nebojí se ho použít ve svůj prospěch. Na druhou stranu i Dudu-Ménar dosáhne svého – je hrdá na to, že se mohla skrze něj posunout ve společenské hierarchii. (Chamoiseau 1993, 45–51)

Nicméně podle Fanona si barevná žena v očích bělocha nikdy nezaslouží plnou úctu, i když ji miluje. (Fanon 2011, 67) To se poté přesně stane. Dudu-Ménar si díky zájmu Bouaffassovi přijde legitimizovaná.: *„Takže aby bylo jasno: v tom policejním voze jedoucím k Solibovi a k nám je legalizovaná Dudu-Ménar hrdá*. " (Chamoiseau 1993, 51) Má pocit, že dosáhla svého cíle a posunula se tak v žebříčku nahoru. S touto představou se ztotožňuje a podle ní jedná. Po této události si přijde na stejné úrovni společenské hierarchie jako policisté, takže ostatní svědky bere jako sobě nerovné, což chce dokázat také svým postojem a vůči skupině se vymezit – odtrhne se od skupiny a přistoupí ke strážmistrům s úmyslem patřit mezi ně. Načež se nesetká s přijetím, je strážníkem potupena a ztrapněna: *„pro Dudu-Ménar se věc začala vyvíjet špatně: myslela si, že je pořád ještě legitimovaná, a chtěla se postavit vedle svého milovaného strážmistra. Kampak kampak paní Tentononc*" (Chamoiseau, 1993, 69). Představovala si, že díky strážníkovi se mohla odtrhnout od ostatních svědků a stát se uznávanou stejně jako policejní komisaři. Je ale rychle vyvedena z omylu a musí si stoupnout mezi ostatní podezřelé. Propadá se tak zpátky na svou původní úroveň.

Na knize od Mayotte Capécia *Jsem Martiničanka* Fanon demonstruje další způsob, jak překonat své údajně druhořadé společenské postavení. Totiž má-li člověk dost peněz a je bohatý, může se stát stejně bílým jako Evropan. Je-li majetný a svoje bohatství dává dostatečně na odiv svému okolí, nepohlížejí na dotyčného skrz prsty, jeho černotu jsou

ochotni přehlédnout. Chamoiseauova postava Cyanisa vysloveně nesnášela černochy. Sama byla mulatkou, její matka byla černoška (ona se snažila její původ překrucovat a tvrdila o ní, že byla karibská Indiánka). Naopak měla velké zalíbení v běloších a byla konkubínou, navíc s několika z nich měla děti – což se dotyční snažili ututlat tím, že jí koupili rozsáhlé pozemky a upláceli ji drahými dárky. Měla tedy nejspíš zalíbení nejen v barvě pleti svých milenců, ale právě v jejich penězích. Jejich sociální status v jejích očích zvyšoval majetek a bohatství. To samé podle Fanona platí pro černochy – pokud mají dost peněz, umožní jim to „zbělet." Postava Cyanisy tuto domněnku potvrzuje: *„Kdyby tehdy černoši bydleli v těch velkých bílých domech s balkony a verandami a jedli každý den maso na kárí, tak by paní Cyanisa měla ráda i černochy…*" (Chamoiseau 1993, 135) Jedná se o další bod, ve kterém se potvrzuje Fanonova teorie o způsobu, jakým Antilané překonávají svůj komplex méněcennosti.

5.3. Touha podobat se dominantnímu

Fanon popisuje, že výhody, které vykazují Evropani nad ostatními neevropskými obyvateli, mají určitý původ. Každé etnikum je zatíženo minulostí, z čehož často vycházejí nevědomé vzorce v naší mysli. Jak jsem již psala výše, Martinik je specifickým místem díky svému geopolitickému uspořádání. Setkávají se zde různá etnika, jejichž kulturní zakotvení má vliv na život a postavení Martiničanů. Důsledkem osídlení francouzských kolonizátorů, kteří sem mnohdy přijeli zbohatnout, nebo utéct ze svého původního života ve Francii, se na Antilách rozvíjí určitý postoj Francouzů ke zdejším obyvatelům. S odkazem na Octava Mannoniho Fanon podotýká, že rasismus vzniká pouze na územích, kde se střetávají bílí s černými. Kolonizátor na území cítí potřebu dominance, černoch tak přestává být člověkem sám o sobě a stojí tváří v tvář dominantnímu bělochovi. Je vystaven diskriminaci a nutně se musí přizpůsobit tempu světa bílých. Stal se otrokem, poté byl bělochem vysvobozen, ale jeho historické břímě mu zůstalo na bedrech a touha po uznání také. Oběma etnikům jsou tedy minulostí přisouzeny určité role. Tyto role se projevují i v Chamoiseauově pasáži, kde Bouaffesse přirovnává k otrokáři:

S klidem, který je výhružnější než hněv, prochází Bouaffesse bitevním polem, zastavuje se u trosek a vyzařuje autoritu, před níž jsou jeho podřízení jako hotová budižkničemu a samotná Dudu-Ménar jako otřískaná karafa bez čerstvé vody a bez zátky. Málo platné, ten člověk je z vůdcovského těsta. Na otrokářské lodi by nás on kropil mořskou vodou, on by dezinfikoval podpalubí vařeným octem, on by nás chvíli před prodejem natíral olejem. A na plantáži by on udával takt pro práci

a později by se stal dozorcem. Byl zkrátka na řízení jak dělaný, ale na straně těch silných. (Chamoiseau 1993, 44)

Autor tak staví Martiničany do role otroků a inspektora do kruté role otrokáře. Nejenže je francouzským zákonem dosazen do vysoké role úředníka ochraňujícího francouzské zákony, ještě k tomu je jeho chování nepopiratelně protknuto otrokářskou minulostí. Jedná se o výrazný osobnostní rys v životech obyvatel Martiniku. V mysli Martiničanů dále přetrvává dějinné vědomí o otrocké minulosti. Již tak negativní vnímání policisty Bouaffesse je posilněno jejich historickým vědomím a vědomým přirovnáním k bílému, krutému otrokáři. Za každou cenu se tedy Bouaffesse chce podobat bývalým bílým otrokářům, kteří měli tak dobré postavení a moc nad ostatními (o tom viz níže).

Dalším Fanonovým důkazem o komplexu méněcennosti je potřeba podobat se nadřazené rase. Tato nevědomá touha proniká do vědomí skrze sny, kdy se černochovi zdá, že se stává bílým, nebo se jako bílý ve snu vidí. Autor podotýká, že je nutné se tohoto pocitu zbavit, což je ale skoro nemyslitelné s přihlédnutím ke společnosti, ve které se dotyčný nachází – tento komplex je jí totiž umocňován. Původ této problematiky tkví v napodobování chování, jednání, myšlení obyvatelů kontinentální Francie, nic jiného totiž martinickému lidu nebylo známo. Maritiničané byli vzděláváni tejně, jako děti v metropolitní Francii. Člověk je utvářen prostřednictvím vnějších vlivů, které na něj působí, ať už se jedná o noviny, výchovu, literaturu či obyčejné plakáty. Jedinec se zde obklopuje bělošskými způsoby a jeho vidění světa je zákonitě spjaté s pohledem francouzských bělochů. Chamoiseau zdůrazňuje, že je to hlavně kvůli tomu, že jazyk médií a administrativy je stále francouzština. (Morgan, 2006, 189–190) To, co Martiničani vstřebávají, je francouzský svět. Stále na ostrově panuje určitý vzorec chování, který ale odpovídá životu Francouzů. Jako příklad si můžeme vzít postavu Bouaffesse, který jednou figuroval na fotce ve France-Antilles: „*Na té fotce má ruce v bok, to je postoj, který má rád, a nohu položenou na rakvi podle starých obrázků koloniálních lovů (ze kterých byl nejspíš celý pryč)“* (Chamoiseau, 1993, 43) Jedná se přesně o nápodobu Evropanů, kteří vítězoslavně zaujímali takovéto postavení. Tím, že se Bouaffesse takto vyfotil dokazuje fakt, že v jeho mysli přetrvává obraz evropského kolonialisty jako hrdiny, silného nadřazeného jedince, kterému se chce podobat.

Nicméně tento martinický domnělý obraz sebe sama jako bělocha je zbořen, setkají-li se v metropolitní Francii s bělochy, kteří jejich odlišnost vnímají a náležitě zdůrazňují. Dokud se nachází ve své domovině na Antilách, žijí život bělocha – jsou obklopeni evropskými způsoby a domnívají se, že ti černoši, o kterých se mluví, žijí v Africe. S příjezdem do Francie

zjišťují, že je na ně pohlíženo naprosto stejně jako na Senegalce. Antilané mající mentalitu bělochů a africkými černochy opovrhují. Mají totiž pocit, že jsou na pomyslném společenském žebříčku o něco výš, takže jsou konfrontací s realitou ve Francii zaskočeni. Představitelem tohoto rozporu je v *Solibu Ohromném* postava Konga.: *Jeho zákazníci mu říkali Kongo, protože jeho otec patřil k černochům, kteří k nám byli přivezeni ještě dlouho po zrušení otroctví. Jejich čisté afričanství jim připadalo jako vada v konfrontaci s naší rasovou pomíšeností a říkali „Kongo" se stejným pohrdáním, jako by říkali „negře".* (Chamoiseau 1993, 153) Jeho zákazníci ho tak konfrontují s jeho původem, který se jim zdá na nižší úrovni než ten jejich, který vychází z promíchání různých etnicit.

5.4 Nové pojetí identity

Chamoiseaův pohled na svět se v mnohém prolíná s tím o něco starším Fanonovým, můžeme najít několik podobností, ale zároveň vidíme, že doba a diskurz se už v lecčem změnily.

Fanon ve své kapitole *Negr a psychopatologie* píše o tom, že až s příchodem Césaira a jeho hnutím négritude o sobě začali černoši smýšlet jako o „negrech". Definuje tak problém černošské menšiny vycházející z neustálého omílání a řešení jejich vlastní identity. Všichni se stále vracejí a ohlíží za hrůzami jeho krvavé koloniální minulosti, staví se do role obětního beránka. *„Už nějakou dobu se o negrovi hodně mluví. Poněkud příliš. Negr by přitom chtěl, aby se na něj zapomnělo, aby mohl sebrat síly, své autentické síly."*. (Fanon, 2011, 160) Zdůrazňuje, že za těchto podmínek se černoši nikdy nezbaví svého komplexu méněcennosti a nevznikne tak ani žádná černošská kultura. Chamoiseau má podobný pohled na věc. Nechce stále dokola opakovat, že černoši jsou vzhledem ke své otrocké historii ubožáci, ke kterým by se kvůli jejich traumatu z minulosti mělo přistupovat specifickým způsobem. Naopak chce jejich historické břímě přeměnit ve zkušenost a neohlížet se za ní stále jako na přítěž a nevyřešenou záležitost.

Na druhou stranu Fanon připomíná, že černoch si dobře uvědomuje své černošství, které v bělošském diskurzu představuje temnotu či hřích. Když si tento fakt uvědomí, má dvě možnosti pro únik z tohoto konfliktu. Buď požádá ostatní, aby si barvy jeho kůže nevšímali, nebo naopak svou kůži dává všem na odiv. Chamoiseau svým zájmem o kreolizaci dává Antilanům další možnost. Chce, aby se prohlašovali za kreoly, dle něj není třeba řešit barvu pleti, naopak nechce, aby se Antilané za svou barvu pleti styděli, či aby si na ní zakládali.

Jejich přednost vidí právě v identitární odlišnosti způsobené smíšením kultur, nikoliv v přijetí své barvy pleti.

6. Závěr

Hlavním důkazem přetrvávajícího uspořádání po kolonialismu je role jazyka. Dle Chamoiseauova románu a jeho slov je francouzština přetrvávajícím prostředkem nadvlády. Stále je používána při oficiálních stycích (ve státní správě, ve školství, u policie atd.) Chamoiseauova snaha ovšem je, aby se kreolština s francouzštinou dostaly na stejnou úroveň. Proto jeho postavy představující svědky Solibovy smrti opovrhují místními zákony, navíc se nestydí i při oficiálních stycích používat kreolštinu. Naopak policisté jsou svou snahou neustále bránit francouzský zákon a vyjadřovat se výlučně francouzským jazykem vykresleni směšně až groteskně.

Z toho také vyplývá, že postavy v románu (ti co jsou svědky Solibovy smrti) netrpí žádným komplexem méněcennosti, naopak se ukazuje, že jsou si vědomé své promíchané identity a jsou na ni náležitě hrdé (s výjimkou Dudu-Ménar). Naopak policisté nejsou smíření s tím, že by mělo být jejich postavení narušeno, mají stále snahu podobat se Francouzům a jejich způsobům. Svou profesi berou jako prostředek k tomu, jak dosáhnout určité dominance nad ostatními jedinci, kteří nepoužívají francouzštinu. Jejich vystupování je o to směšnější, když zohledníme fakt, že kreolština je jejich rodným jazykem, stejně jako u svědků. Francouzština jim tedy ani neposkytuje reálnou možnost, jak se nad ostatními povyšovat. Vyslýchaní zase naopak ovládají dokonale francouzštinu, jen ji odmítají používat a v tom tkví pro Chamoiseaua jejich cena a jejich zásluha za záchranu kreolského jazyka, potažmo kreolské kultury. Navíc tím, že se v románu nachází postava s autobiografickými prvky (která je na straně svědků), můžeme jasně vidět, že Chamoiseau zastává roli ochránce kreolské identity.

Dalším aspektem je Fanonovo tvrzení, že kreolština se jednou stane přežitkem. Patrick Chamoiseau je ale pravým opakem k takové tezi. Svými romány a eseji se snaží kreolštinu uchovat a představit ji světu, je to pro něho naopak prostředek, jak se identifikovat. Fanon popisuje nemožnost asimilace Antilanů v kontinentální Francii. Chamoiseau se na rozdíl od něj nesnaží přijít na to, jak zapadnout a přizpůsobit se Evropanům, naopak vidí v promísení kultur jisté výhody a vyžaduje hrdost na tuto jedinečnou smíšenou kulturu. Na druhou stranu však v martinické kultuře stále přetrvává představa Antilana, který neumí francouzsky, a proto je vůči ostatním méněcenný.

Nakonec je třeba poznamenat, že má bakalářská práce se nezabývá současnou situací, román pochází z 80. let 20. století, což je před více než 30 lety. Jednotlivé aspekty soudobé

společenské situace bychom museli hledat například v novějších dílech Chamoiseaua.
S jistotou je nicméně možné říct, že co se týče jazykové situace na Martiniku, zůstává stále palčivá. Hlavní problém představuje přetrvávající diglosie, proti které Chamoiseau navrhuje zavedení vícejazyčného systému ve školství.

Resumé

Bakalářská práce ukazuje, že způsoby používání francouzštiny a kreolštiny na Martiniku jsou důkazem přetrvávajícího koloniálního systému. S tím souvisí problém diglosie, který se Chamoiseau snaží vyřešit prostřednictvím svých románů, kde promíchává oba jazyky, ale také je zastáncem vícejazyčného vzdělávacího systému. Na dílčích úryvcích ze *Soliba Ohromného* jsem prokázala, že až na výjimky jednotlivé postavy svědků Solibova úmrtí netrpí komplexem méněcennosti, naopak svým chováním demonstrují, že se nestydí za svůj smíšený původ, jsou na něj hrdí a využívají ho jako svou přednost. Na druhé straně policisté se cítí být povinni projevovat svou dominanci a chránit francouzské dědictví. Chamoiseau nicméně jejich chování popisuje tak, že působí směšně a jejich roli tak vykresluje jako nedůležitou a nenadřazenou. Chamoiseau se oddaluje od Fanona hlavně tím, že Martiničany se nesnaží identifikovat ve vztahu vůči Francouzům, jako to dělá Fanon, ale spíše ve vztahu k jedinečné jazykové a kulturní oblasti.

La thèse montre que les modes d'utilisation du français et du créole en Martinique témoignent de la persistance du système colonial. À cela s'ajoute le problème de la diglossie, que Chamoiseau tente d'aborder à travers ses romans, où il mélange les deux langues, mais aussi en prônant un système éducatif multilingue. J'ai démontré à travers des extraits de *Solibo Magnifique* qu'à quelques exceptions, les témoins de la mort de Solibo ne souffrent pas d'un complexe d'infériorité ; au contraire, ils démontrent par leur comportement qu'ils n'ont pas honte de leur héritage mixte, qu'ils en sont fiers et qu'ils en utilisent comme un avantage. La police se sent obligée de montrer sa domination et de protéger son héritage français. Cependant Chamoiseau décrit leur comportement d'une manière qui les rend ridicules et il dépeint ainsi leur rôle comme insignifiant et inférieur. Chamoiseau se démarque de Fanon principalement parce qu'il ne cherche pas à identifier les Martiniquais par rapport aux Français, comme le fait Fanon, mais plutôt par rapport à une région linguistique et culturelle unique.

7. Bibliografie

CHAMOISEAU, Patrick. *Solibo Ohromný*. Brno: Atlantis, 1993. ISBN ISBN 80-7108-065-9.

FANON, Frantz. *Černá kůže, bílé masky*. Praha: tranzit.cz, 2011. ISBN 978-80-87259-12-2.

FUČÍKOVÁ, Milena. Depestre a Chamoiseau vyprávějí „frankofonní“ dějiny z kreolského pohledu. *Svět literatury* [online]. Univerzita Karlova, Filozofická Fakulta, 2020, 30(1), 109-123 [cit. 2022-04-22]. ISSN 0862-8440. Dostupné z: doi:10.14712/23366729.2020.1.8

MAISIER, Veronique. Representations of History in Michelle Cliff's and Patrick Chamoiseau's Novels. *Journal of West Indian literature* [online]. Barbados: Departments of Literatures in English, University of the West Indies, 2011, 20(1), 51-69 [cit. 2022-04-22]. ISSN 0258-8501.

CHAMOISEAU, Patrick a Édouard GLISSANT. La créolisation et la persistance de l'esprit colonial. *Cahiers sens public*. 2009, 2009(10), 25 - 33.

MCCUSKER, Maeve. On Slavery, Césaire, and Relating to the World: An Interview with Patrick Chamoiseau. *Small axe: a journal of criticism* [online]. USA: Duke University Press, 2009, 13(3), 74-83 [cit. 2022-04-23]. ISSN 0799-0537. Dostupné z: doi:10.1215/07990537-2009-028

MORGAN, Janice. Entretien avec Patrick Chamoiseau. *The French review* [online]. *Carbondale, IL: American Association of Teachers of French*, 2006, **80**(1), 186-198 [cit. 2022-07-12]. ISSN 0016111X.

TRIKI, Wafa. L’archi-écriture d’une bi-langue chamoisienne. *Carnets revue electronique d'etudes Françaises* [online]. APEF, 2016, **7**, 42 [cit. 2022-07-12]. ISSN 1646-7698. Dostupné z: doi:10.4000/carnets.1001

VIARD, Bruno. *Patrick Chamoiseau ou la fécondité de l’hybridité franco-créole*, *La Littérature et la République* [online]. Aix-en-Provence : Presses universitaires de Provence, 2016 dostupné z: <http://books.openedition.org/pup/11623>. ISBN : 9791036550737. DOI : https://doi.org/10.4000/books.pup.11623.

NAGY-ZEKMI, Silvia. Frantz Fanon in New Light: Recycling in Postcolonial Theory. *The journal of Caribbean literatures* [online]. Maurice A. Lee, 2007, **4**(3), 129-139 [cit. 2022-07-12]. ISSN 1086-010X.

FANON, Frantz. *Peau Noire masques blancs*. Paris: Éditions du Seuil, 1952. ISBN 978-2-02-000601-9.

KUNDERA, Milan. Krásný jak mnohonásobné setkání. *Solibo Ohromný*. 1993, 1993(1. vydání), 199-208.